

Polska – kraj zróżnicowany kulturowo?

- Polska – kraj zróżnicowany kulturowo?

Ważne daty

XIV w. – osiedlenie się Tatarów na Litwie w okolicach Wilna, Trok i Grodna; na Podkarpacie przybyli Wołosi;

1397 – Wielki Książę Litewski Witold sprowadził ponad 300 rodzin do Trok i 32 innych miejscowości;

XV w. – Romowie pojawili się w Europie Zachodniej;

1596 – *unia brzeska*;

XVII w. – Tatarzy osiedlili się na terenie Korony (Wołyń i Podole);

1919 – Tatarzy utworzyli oddział kawalerii Wojska Polskiego;

1925 – w Wilnie powstał Muzułmański Związek Religijny;

1936 – sejm RP uchwalił ustawę, która regulowała prawa mniejszości;

1947-1950 – akcja *Wisła* i masowe przesiedlenia ludności cywilnej z terenów Polski południowo-wschodniej;

1999 – reaktywacja karaimskiego pisma *Awazymyz* (*Nasz głos*);

2005 – ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym;

2007 – Karol Parno Gierliński wydał pierwszy elementarz w języku romskim dla dzieci z grupy Polska Roma, Miri szkoła – *Romano elementaro*;

2008 – Karol Parno Gierliński wydał pierwszy elementarz w języku romskich dla dzieci z grupy Bergitka Roma *Miri szkoła – Romano elementaris*;

2011 – spis powszechny w Polsce.

Scenariusz lekcji dla nauczyciela

Scenariusz zajęć do pobrania.

Plik o rozmiarze 64.81 KB w języku polskim

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

9) samodzielnie wyszukuje informacje na temat kultury w różnych mediach, bibliotekach.

II. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1) wypowiada się – w mowie i w piśmie – na temat wytworów kultury i ludzkich praktyk w kulturze;

2) wypowiada się na temat dzieła sztuki, używając pojęć zarówno swoistych dla poszczególnych sztuk, jak i wspólnych;

6) określa swoje zainteresowania, potrzeby i preferencje kulturalne oraz uzasadnia je w dyskusji;

7) dba o ład i estetykę otoczenia, otacza opieką elementy dziedzictwa kulturowego.

III. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

4) interpretuje praktyki kultury z najbliższego otoczenia (klasa, szkoła, dom, osiedle, podwórko, miasto, kościół, stadion piłkarski).

Nauczysz się

wymieniać najważniejsze akty prawne regulujące prawa mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce;

dyskutować na temat różnic między mniejszościami narodowymi i etnicznymi mieszkającymi w Polsce;

definiować pojęcie tożsamości i określać co ją kształtuje;

opisywać wartości płynące z różnorodności kulturowej ludności zamieszkującej Polskę.

Ustawa

Zgodnie z **art. 2. 1.** Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku **o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym** (Dz. U. Nr 17, poz. 141, z późn. zm.) mniejszością narodową, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Mniejszość narodowa

Zgodnie z art. 2. 2. tej samej Ustawy za mniejszości narodowe uznaje się następujące mniejszości:

- 1) białoruską;
- 2) czeską;
- 3) litewską;
- 4) niemiecką;
- 5) ormiańską;
- 6) rosyjską;
- 7) słowacką;
- 8) ukraińską;
- 9) żydowską.

Mniejszość etniczna

Zgodnie z art. 2. 3. mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkivali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Prawa mniejszości narodowych

Prawa mniejszości narodowych i etnicznych są chronione i zagwarantowane przez:

- *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej*, w tym w szczególności art. 35, gwarantujący obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka i kultury, zachowania obyczajów i tradycji. Zapewnia także mniejszościom narodowym i etnicznym prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych i kulturalnych oraz instytucji służących ochronie tożsamości religijnej, a także prawo do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej;
- *Ustawę z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, która zawiera definicję mniejszości narodowych i etnicznych oraz wprowadza między innymi możliwość używania języka mniejszości jako pomocniczego przed organami gminy, a także możliwość używania obok urzędowych nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych oraz nazw ulic dodatkowych tradycyjnych nazw w języku mniejszości. Ustawa nakłada na organy władzy publicznej obowiązek podejmowania odpowiednich środków w celu wspierania działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości. Umożliwia także przyznawanie mniejszościom dotacji celowych i podmiotowych.
- *Ustawę z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks Wyborczy*, która przewiduje zwolnienie komitetów wyborczych utworzonych przez organizacje mniejszości narodowych z wymogu przekroczenia 5% progu wyborczego.
- *Ustawę z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*, która zawiera deklarację, że zawarte w niej przepisy nie naruszają praw mniejszości narodowych i etnicznych oraz wydane na jej podstawie *rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 marca 2002 r. w sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy*. Rozporządzenie przewiduje m.in., że w miejscowościach, w których występują zwarte środowiska mniejszości narodowych lub etnicznych nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język mniejszości (rozporządzenie nie reguluje kwestii dwujęzycznego nazewnictwa miejscowości, które regulowane są odrębnymi przepisami).
- *Ustawę z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* stanowiąca, że szkoły i placówki publiczne umożliwiają uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury. Szczegółowe regulacje dotyczące edukacji dzieci i młodzieży, należących do mniejszości narodowych i etnicznych zawarte zostały w rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej.
- *Ustawę z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji*, przewidująca, że programy publicznej radiofonii i telewizji powinny uwzględniać potrzeby mniejszości narodowych i etnicznych.
- *Kodeks karny*, przewidujący penalizację przestępstw popełnianych na tle etnicznym.
- *Kodeksy postępowania – administracyjnego, cywilnego i karnego*, umożliwiające korzystanie z tłumaczy.
- *Ustawę z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych*, zabraniająca – z wyłączeniem enumeratywnie wyliczonych sytuacji – przetwarzania danych ujawniających pochodzenie etniczne.
- Dane dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym gromadzone w Systemie Informacji Oświatowej.

Dla funkcjonujących w naszym kraju mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym szczególne znaczenie mają także przepisy:

- ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie;
- ustawy z dnia 2 grudnia 1999 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2002 r.;
- ustawy z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r.;

Polska przyjęła również szereg aktów prawa międzynarodowego, regulujących prawa mniejszości narodowych. Są to między innymi: Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku, Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej z 7 marca 1966 roku, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 roku i Konwencja Praw Dziecka z 20 listopada 1989 roku. W Europie najważniejszym dokumentem regulującym prawa mniejszości narodowych jest Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych. Polska podpisała ten dokument w 1995 r., a ratyfikowała go 10 listopada 2000 r. Kraj nasz stał się stroną Konwencji 1 kwietnia 2001 r. W dniu 12 maja 2003 r. Polska podpisała również Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych. Zapisy dotyczące praw poszczególnych mniejszości narodowych znalazły się w traktatach dwustronnych, które Polska zawarła ze wszystkimi swoimi sąsiadami.

Do podstawowych praw mniejszości narodowych, gwarantowanych prawem polskim należą:

- zakaz dyskryminacji oraz istnienia organizacji, których program lub działalność zakłada albo dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową;
- wolność zachowania i rozwoju własnego języka;
- wolność zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury;
- prawo do nauki języka i w języku mniejszości;
- prawo do nieskrępowanej możliwości praktyk religijnych;
- prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych oraz takich, których celem jest ochrona tożsamości religijnej;
- prawo do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących własnej tożsamości narodowej;
- preferencje wyborcze dla komitetów wyborczych organizacji mniejszości.

[Źródło:](#)

Gminy w Polsce, w których co najmniej 10% mieszkańców zadeklarowało narodowość niepolską, online-skills, CC BY-SA 3.0

Tab. 1/m. Społeczności mniejszościowe w rozumieniu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych, wyodrębnione na podstawie danych Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002^{*}

Wyszczególnienie	Liczba	% ogółu ludności Polski
LUDNOŚĆ POLSKI - OGÓŁEM	38 230 080	100,000
MNIEJSZOŚCI - RAZEM	305 938	0,800
Mniejszości narodowe - osoby posiadające obywatelstwo polskie i deklarujące narodowość:	234 202	0,613
1. białoruską	47640	0.125
2. czeską	386	0,001
3. litewską	5639	0,015
4. niemiecką	147094	0,385
5. ormiańską	262	0,001
6. rosyjską	3244	0,008
7. słowacką	1710	0,004
8. ukraińską	27172	0,071
9. żydowską	1055	0,003
Mniejszości etniczne - osoby posiadające obywatelstwo polskie i deklarujące narodowość:	19 071	0,050
10. karaimską	43	0,000
11. łemkowską	5850	0,015
12. romską	12731	0,033

Wyszczególnienie	Liczba	% ogółu ludności Polski
13. tatarską	447	0,001
Spółeczność posługująca się językiem regionalnym:	52 665	0,138
14. osoby używające języka kaszubskiego	52665	0,138

* Dane naliczono według kryteriów określonych w artykułach 2 i 19 ustawy z dnia 6 stycznia 2005r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. Nr 17, poz. 141).

Źródło:

Karaimi

Karaimi są najmniejszą grupą etniczną w Polsce. Według spisu powszechnego z 2011 roku przynależność do Karaimów zadeklarowało 314 osób. Karaimi polsko-litewscy oraz krymscy mają pochodzenie tureckie, wyznają karaimizm. Początkowo przybyli z Krymu na tereny Litwy i Rusi Czerwonej. W XIII i XIV w. mała grupa Karaimów przesiedliła się na tereny halicko-wołyńskie. Pierwsze karaimskie rodziny sprowadziły się do Halicza w 1246 roku. Pod jurysdykcją polską Karaimi znajdowali się od 1340 r., kiedy to król Kazimierz Wielki podbił Ruś Halicką. W 1397 r. Wielki Książę Litewski Witold sprowadził ponad 300 rodzin do Trok i 32 innych miejscowości. Karaimi byli osobistą strażą Witolda, stacjonowali także jako załogi wartownicze broniące granic. 27 marca 1441 r. król Kazimierz Jagiellończyk nadał Karaimom przywilej posiadania własnego samorządu. Takie prawo mieli mieszczańscy katolicy, rzadziej prawosławni. Karaimi byli jedyną grupą niechrześcijańską mającą samorząd. W 1475 r. gmina karaimska powstała we Lwowie. Karaimi odpowiadali przed swoim, dożywotnie wybieranym, wójtem oraz księciem. Wójt był zatwierdzany przez księcia. Karaimi byli wyłączeni spod jurysdykcji miejskiej, sąd także musiał być zatwierdzony przez księcia. W późniejszych latach gminy karaimskie otrzymały liczne przywileje i ziemie. Utrzymywali kontakty z Karaimami krymskimi. Po rozbiorach Halicz, Kukizwo i Załukwa znalazły się w granicach zaboru austriackiego, a reszta pod zbojem rosyjskim.

Domy karaimskie w Trokach, Litwa, 2012 r. fot. Kamila Gillmeister, wikimedia.org, domena publiczna

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w granicach Rzeczypospolitej znalazły się 4 gminy karaimskie: Troki, Wilno, Łuck i Halicz. 21 kwietnia 1936 r. sejm RP uchwalił ustawę, która regulowała prawa mniejszości. Po II wojnie światowej miejscowości karaimskie znalazły się w granicach ZSRR. Od 1945 r. Karaimi mogli się przesiedlać na teren Polski, jednak władze litewskiej SRR były temu przeciwnie, z kolei ukraińska SRR nie robiła żadnej przeszkody. Do Polski przeprowadziło się ok. 300 osób. Żyją w rozproszeniu w całym kraju: najwięcej w Warszawie, Trójmieście, Opolu, Wrocławiu. W Polsce Karaimi zrzeszają się w stowarzyszeniu społeczno-kulturowym: Związek Karaimów Polskich. W 1999 r. reaktywowano pismo *Awazymyz* (*Nasz głos*). Karaimska Oficyna Wydawnicza Bitik wydaje także czasopismo naukowe *Almanach Karaimski*.

Język

Języki karaimski należy do języków tureckich, grupy kipczackiej. Używany jest w liturgii.

Religia

Karaimizm wyłonił się z judaizmu w VIII w. n.e. za sprawą Anana, syna Dawida z Basry. Anan chciał zreformować judaizm i powrócić do czystej nauki Mojżesza i proroków. Karaimizm nie uznaje Talmudu, Miszny i żadnych innych dodatków i komentarzy do Pisma Świętego. Podstawą jest Tora, 8 ksiąg proroków i 11 ksiąg hagiografów (żywoty świętych) oraz psalmy.

Nazwa karaimizm pochodzi od czasownika kara – czytać.

W karaimizmie obowiązuje 10 przykazań oraz spowiedź powszechna. Modlitwa składa się trzech części: pochwała Bogu, dziękczynienie Bogu oraz prośba o wybaczenie grzechów oraz o pomyślność na przyszłość.

Karaimskie wyznanie wiary składa się z 10 zasad:

1. „Wyznamę i wierzę wiarą doskonałą, że Pan Bóg (Tenri Jaratuwczu) – niech będzie pochwalone Imię Jego! – stworzył z nicości niebo i ziemię, i wszystko co jest na niej.”

2. „Wyznaję i wierzę wiarą doskonałą, że Stwórca – niech będzie pochwalone Imię Jego! – nie ma ani początku, ani końca. On jest Pierwszy i Ostatni, był, jest i będzie. (Oł burunhu, da Oł sondrahy, edi, bardyr da bołur).”
3. „Wyznaję i wierzę wiarą doskonałą, że Bóg Wszechmocny nie ma sobie równego, że jest On ostatecznie Jedyny i nie ma jedności podobnej Jego Jedności, a nie jest On ciałem i nie ma żadnych cech cielesnych.”
4. „Wyznaję i wierzę wiarą doskonałą, że Bóg Najwyższy natchnął duchem proroczym i zesłał Mojżesza, Nauczyciela naszego – pokój Jego duszy! – i że on jest głową wszystkich proroków.”
5. „Wyznaję i wierzę wiarą doskonałą, że każdy wierny wyznawca powinien znać Pismo Święte Boga Najwyższego, aby rozumieć Jego Zakon.”
6. „Wyznaję i wierzę wiarą doskonałą, że Bóg Najwyższy zsyłał natchnienie duchem proroczym także na wszystkich proroków następujących po Mojżeszu, Nauczycielu naszym – pokój Jego duszy! – i przeznaczał ich, aby przepowiadali i upominali swój naród.”
7. „Wyznaję i wierzę wiarą doskonałą, że Zmartwychwstanie zmarłych nastąpi, gdy będzie taka Wola Stwórcy Najwyższego – niech będzie pochwalone Imię Jego.”
8. „Wyznaję i wierzę wiarą doskonałą, że Bóg Najwyższy rozsądza ludzi sprawiedliwie i każdemu daje według zasług jego.”
9. „Wyznaję i wierzę wiarą sprawiedliwą, że przyjdzie na świat Mesjasz, który będzie pochodził z domu króla Dawida i odnowi Świątynię w Mieście Świętym (Jerozolimie).”

Źródło:

Dla Karaimów najważniejszym dniem tygodnia jest sobota, wtedy odbywa się nabożeństwo. Tego dnia nie można pracować, należy się skupić na modlitwie, Piśmie Świętym i odpoczynku.

Do najważniejszych świąt zaliczamy: dzień Nowiu (Karaimi używają w liturgii kalendarza lunarne) oraz święta doroczne (Nowy Rok, Święto Przaśników, Święto Tygodni, Święto Namiotów, Święto Trąb i Dzień Odpuszczania Grzechów).

Dzień Nowiu – nów księżyca jest początkiem miesiąca dla Karaimów. Odmawiają wtedy specjalne modlitwy i czytają teksty o całopaleniu.

Święto Przaśników – odbywa się w II połowie marca i w kwietniu, trwa 7 dni. Przaśnik jest wykonany z niekwaszonego i niesolonego ciasta. Święto obchodzi się na pamiątkę wyjścia Żydów z niewoli egipskiej. Najważniejsze są dni: pierwszy i ostatni. Pierwszego dnia czyta się fragmenty o wyjściu z Egiptu. Nie można wtedy pracować (wyjątkiem jest przygotowanie jedzenia). W dni 2-6, tzw. małe święta, są dozwolone prace niezbędne. Przez 6 pierwszych dni je się przaśniki, dnia 7 – nie je się ich oraz podobnie jak dnia 1, jest zakaz pracy.

Święto Tygodni – obchodzimy 50 dni po Święcie Przaśników. W pierwszą niedzielę po Święcie Przaśników składano ofiary snopów z pierwocin dojrzałego jęczmienia. Po Święcie Tygodni można było zacząć jeść świeże zboże. 50 dnia po Święcie Przaśników składano ofiary z mąki pszenicznej. Karaimi Święto Tygodni obchodzą zawsze w niedzielę. Podczas Święta jest zakaz pracy. Jest to także dzień otrzymania od Boga 10 Przykazań.

Święto Namiotów – trwa 8 dni, 1 i 8 dzień są dniami świątecznymi. Karaimi podczas Święta Namiotów odmawiają specjalne modlitw, a ostatni dzień jest Świętem Zgromadzenia, czyta się wtedy w [kienesie](#) ostatnie części Tory aż do samego końca.

Karaimi praktykują pięć postów w ciągu roku. Liturgia jest oparta na psalmach dawidowych i hymnach pisanych przez teologów i pisarzy karaimskich. Pierwsze modlitewki pojawiły się w XV w. w Wenecji. Karaimi modlą się po wschodzie słońca, wieczorem przed zachodem słońca, przed snem, przed i po jedzeniu. Podczas modlitwy zwracają się twarzą ku południu w kierunku Jerozolimy. Ołtarz w kienesie również jest zorientowany na południe.

Przy ul. Redutowej 34 w Warszawie jest jedyny w Polsce cmentarz karaimski.

Stroje karaimskie, karaimi.org, CC BY 3.0

Łemkowie

Łemkowie są ludnością autochtoniczną zamieszkującą część Karpat, zwaną Łemkowszczyzną (od północnego działu w Bieszczadach do doliny Popradu w Beskidzie Sądeckim, Ruś Szlachecka – pogranicze Małych Pienin i Beskidu Sądeckiego, po stronie słowackiej jest to pas Beskidów). Byli najdalej wysuniętą na zachód grupą górali ruskich. Po akcji *Wisła* Łemkowie żyją w rozproszeniu w całej Polsce. Na historyczne ziemie wróciła niewielka liczba Łemków. W latach 1944–1946 przesiedlono na Ukrainę prawie 60 % Łemków, a w ramach akcji *Wisła* na Ziemię Odzyskaną i zachodnie przesiedlono ok. 30–35 tys. Łemków. Z mapy Łemkowszczyzny zniknęły wsie a cerkwie zostały zniszczone. Po 1956 r. pojawiła się możliwość powrotu na Łemkowszczyznę, z której skorzystało od 3 do 10 % wysiedlonych. Według spisu powszechnego z 2011 r. w Polsce jest 10531 Łemków. W dwudziestolecie międzywojennym na terenie Rzeczypospolitej mieszkało ok. 150 tys. Łemków. Nigdy nie posiadali własnego państwa, wyróżniali się zwyczajami, religią i językiem. Nazwa Łemko pochodzi o słowa *łem* (tylko, lecz), którego nie używały inne grupy rusińskie.

Położenie Łemkowszczyzny, naszebieszczady.com, CC BY-SA 3.0

Wśród badaczy nie ma zgodności co do pochodzenia Łemków. Do najbardziej znanych teorii zaliczamy pochodzenie od ludów wołoskich lub wołosko-ruskich (potwierdzenie w badaniach archeologicznych), od Rusinów z dawnej Rusi Kijowskiej lub od Białych Chorwatów. Badacze ukraińscy uważają Łemków za ukraińską grupę etnograficzną i podkreślają czysto ruską **etnogenezę**. Z kolei uczeni polscy uważają, że na etnogenezę Łemków składają się różne grupy etniczne i kulturowe. Ku tej hipotezie zwracają się także badacze z Czech i Słowacji. Badania archeologiczne wykazały, że Łemkowszczyzna nie była zamieszkała do XIII w. W XIV w. na Podkarpacie przybyli Wołosi, czyli grupa koczowniczych pasterzy, którzy zaczęli prowadzić osiadły tryb życia i zakładali wioski na prawie wołoskim. Przez kolejne dwa wieki na te tereny zaczęła przybywać także ludność rusińska i nastąpiły procesy asymilacyjne obu grup. Asymilację ułatwił fakt, że łączył ich wspólny język liturgii, czyli cerkiewnosłowiański oraz bizantyjski rytuał obrzędowy. Wołosi ulegli rutenizacji, czyli przyswoili kulturę rusińską.

W grupie Łemków, także nie ma zgodności co do ich przynależności etnicznej. Jedni uważają się za odrębny naród posiadający swój własny język. Druga grupa Łemków uważa się za ukraińską grupę etnograficzną, a jeszcze inni Łemkowie uważają się za członków narodu polskiego, gwary używają tylko w domu i podkreślają odrębność od Ukraińców.

Powyższe postawy mają także odzwierciedlenie w stowarzyszeniach i związkach łemkowskich. Stowarzyszenie Łemkowskie z siedzibą w Legnicy propaguje opcję łemkowskiej świadomości etnicznej, z kolei gorlickie Zjednoczenie Łemków uważa się za grupę o ukraińskiej świadomości etnicznej.

Dom łemkowski w Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej, images.polskaniezwykla.pl, CC BY-SA 3.0

Język

W publikacji *The Ethnologue* (2009) język łemkowski został skwalifikowany jako gwara języka rusińskiego (języki indoeuropejskie → słowiańskie → wschodniosłowiańskie → język rusiński → dialekt łemkowski). W Polsce łemkowski na podstawie ustawy z 2005 r. został uznany za język mniejszości etnicznej. Badacze spierają się jednak czy gwary łemkowskie można uznać za odrębny język, czy też za odmianę języka rusińskiego a może gwarę języka ukraińskiego.

Religia

Łemkowie byli ludnością prawosławną. Jednak po unii brzeskiej (1596 r.) został im narzucony grekokatolicyzm. Od początku XX w. coraz więcej Łemków wracało do prawosławia, co miało związek z nachalną pro-ukraińską agitacją duchownych unickich. W latach 1926-1928 nastąpiła tzw. schizma tyławska. Główną przyczyną, obok działalności pro-ukraińskiej cerkwi grekokatolickiej, były zmiany w liturgii. Konwersje na prawosławie straciły na sile w I połowie lat 30. XX w.

Organizacje łemkowskie

Do najważniejszych związków łemkowskich zaliczamy Stowarzyszenie Łemków, działające od 1989 r. w Legnicy. Wydaje ono dwumiesięcznik *Besida*, *Łemkiwskij Ricznyk*, tomy poezji łemkowskiej, wspomnienia, monografie i biografie. Jest także organizatorem festiwalu *Łemkowska Watra na Obczyźnie*.

Zjednoczenie Łemków zostało zarejestrowane w 2001 r. w Gorlicach. Wydawca kwartalnika *Watra* i organizator festiwalu *Łemkowska Watra w Zdyni*. Stowarzyszenie prowadzi również Centrum Kultury im. Bohdana Ihora Antonycza w Gorlicach. Pomagają Łemkom w odzyskaniu utraconego mienia z powodu przymusowego wysiedlenia z Łemkowszczyzny.

Kobięcy strój łemkowski, 1.bp.blogspot.com, CC BY-SA 3.0

laredove Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-P-2885-3

Łemkowie, ocdn.eu, CC BY 3.0

Romowie

Romowie są bardzo zróżnicowaną etnicznie grupą rozproszoną w Europie, Azji i obu Amerykach. Według badań pochodzą z Indii skąd przez Persję i Bizancjum przybyli do Europy. Pierwsze wzmianki o Romach na terenach europejskich odnotowano w XIV w. na Bałkanach, następnie na Węgrzech. W XV w. pojawili się w Europie Zachodniej. Jedną z nazw Romów był *Lud Faraona*, ze względu na legendę jakoby pochodzili z Egiptu. Przybywający do Europy Cyganie podawali się za pątników lub uchodźców, którzy uciekli przed prześladowaniami ze względu na wyznawaną religię. Wiele państw wydawało edykty nakazujące osiedlenie Romom. Dochodziło także do prześladowań – powstała m.in. negatywna legenda jakoby Cyganie mieli pochodzić od biblijnego Kaina.

Podczas II wojny światowej zginęło od 150 do 600 tys. Romów. Eksterminację Cyganów przez III Rzeszę nazywamy Porajmos (Pochłonięcie). Akcja miała na celu całkowite wymordowanie narodu romskiego. 2 sierpnia 1944 r. w KL Auschwitz II – Birkenau zlikwidowano cygański obóz rodzinny, w wyniku czego życie w komorach gazowych straciło 2897 osób. Przez całą wojnę w samym Auschwitz Niemcy zamordowali 20 tys. Romów z różnych części Europy. Od 1997 r. 2 sierpnia jest Dniem Pamięci o Zagładzie Romów.

Dziś na świecie żyje od 8 do 15 mln osób narodowości romskiej.

Romowie w Polsce

Romowie w Polsce pojawili się na początku XV w. Od 1971 r. posiadali prawa obywatelskie. W latach 30. XX w. w Polsce żyło ok. 30 tys. Romów – głównie wędrowali taborami. Po II wojnie światowej w wyniku licznych ustaw i przepisów Romowie zostali zmuszeni do osiedlenia się. Obecnie w Polsce żyje od 17 do 35 tys. Romów. W spisie powszechnym z 2011 roku narodowość romską zadeklarowało 17049 osób, z czego 9899 jako jedyną. Według pisma *The Ethnologue* w Polsce językiem romskim posługuje się ponad 35 tysięcy osób.

Polscy Romowie nie są grupą jednolitą. Dzielimy ich na 4 główne grupy językowo-etnograficzne:

1. Roma Polska – prowadzili koczowniczy tryb życia, jeździli taborami po całym kraju, wyznają katolicyzm.
2. Bergitka Roma – Cyganie karpaccy, od XVII w. prowadzą osiadły tryb życia, wyznają katolicyzm.
3. Kełderasze – pochodzą z terenów Mołdawii i Wołoszczyzny, od XIX w. zaczęli wędrowki po Europie, w okresie międzywojennym mieli bardzo duży wpływ na życie Cyganów w Polsce. Wyznawcy prawosławia.
4. Lowarzy – pochodzą z Siedmiogrodu (Rumunia), XIX w. odbywali wędrowki po Europie. Byli najbogatszą grupą Romów. Prawdopodobnie wyemigrowali z Polski w latach 90. XX w. Wyznawcy katolicyzmu i prawosławia.

Kultura

Na romską kulturę największy wpływ miał nomadyzm. Wykształcił się silny podział na grupy, nawet niektóre zawody były przynależne danej grupie. Tradycyjnymi cygańskim zajęciami był handel, muzyka, rzemiosło (kowalstwo, ślusarstwo, stolarstwo), kuglarstwo i wróżbiarstwo.

Normy i zasady życia w społeczności romskiej sankcjonuje romanipen, kodeks praw znany tylko Romom. Najważniejszym przewinieniem jest brak lojalności wobec swojej grupy. Przestrzegania romanipen pilnuje rada starszych i Szero Rom (Głowa Romów). Spory rozwiązuje sąd celo u Polska Roma i kris u Kełderaszy.

Kher, czyli dom u Cyganów miał potrójne znaczenie – wóz, namiot i zwykły dach nad głową w okresie zimy. Podczas wędrowki taborami Romowie pozostawiali na drzewach różne znaki, tzw. śperry, dzięki którym utrzymywali kontakt między sobą.

Charakterystycznym strojem kobiecym jest długa fałdzista spódnica, chusta i bogate ozdoby. Mężczyzn nie obowiązują żadne reguły dotyczące ubioru.

Język

Język romski (romani) należy do rodziny indoeuropejskiej, podrodziny indoaryjskiej, grupy nowoindoaryjskiej. Pochodzi od sanskrytu. Język romski jest bardzo zróżnicowany dialektycznie, dlatego nie ma jednego standardu literackiego. Niektórzy językoznawcy uważają go nawet za podrodzinę językową. W Polsce Polska Roma posługuje się dialektem z północno-wschodniej gałęzi, Bergitka Roma mówią dialektem z gałęzi centralnej, Kełderasze i Lowarzy mówią romani należącym do grupy dialektów vlax-północnych.

Historia i tradycja romska są przekazywane ustnie.

5 listopada jest obchodzony jako Międzynarodowy Dzień Języka Romskiego, ustanowiony z inicjatywy International Romani Union i organizacji Kali Sara (Association Kali Sara) na posiedzeniu Komisji do Spraw Języka, które odbyło się 5 listopada 2009 r. w Zagrzebiu.

W 2007 r. Karol Parno Gierliński wydał pierwszy elementarz w języku romskim dla dzieci z grupy Polska Roma, Miri szkoła – Romano elementaro, a rok później wydał także podobną książkę dla grupy Bergitka Roma Miri szkoła – Romano elementaris. W Suwałkach jest jedyna w Polsce szkoła ucząca języka romskiego.

W Polsce jest wiele organizacji zrzeszających Romów:

1. Centralna Rada Romów,
2. Europejskie Towarzystwo Edukacji i Kultury Romów z siedzibą w Ciechocinku,
3. Stowarzyszenie Romów w Polsce,
4. Centrum Kultury Romów w Polsce – Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne z siedzibą w Tarnowie,
5. Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Cyganów RP *Solidarność* z siedzibą w Kielcach,
6. Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Romów *Roma Union* z siedzibą we Włocławku,

7. Stowarzyszenie Romów w Limanowej,
8. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Romów w RP w Kędzierzynie-Koźlu,
9. Związek Romów Polskich w Szczecinku,
10. Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce z siedzibą w Łodzi,
11. Małopolskie Stowarzyszenie Romów w Andrychowie,
12. Stowarzyszenie *Nowa Roma* z siedzibą w Lublinie,
13. Stowarzyszenie Kobiet Romskich w Polsce z siedzibą w Krakowie,
14. Towarzystwo Krzewienia Kultury i Tradycji Romskiej *Kałe Jakha* z siedzibą w Krakowie,
15. Stowarzyszenie Romów w Krakowie,
16. Stowarzyszenie Romów w Polsce *Czerchań* z siedzibą w Bytomiu,
17. Stowarzyszenie Społeczności Romskiej *Familia* w Tarnowie,
18. Stowarzyszenie Romów w Stalowej Woli,
19. Stowarzyszenie Kultury Romskiej *Hitano* w Olsztynie,
20. Stowarzyszenie Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim.
21. Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej *ROM* w Lublinie,
22. Radomskie Stowarzyszenie Romów *Romano Waśt* (Pomocna Dłoń) w Radomiu.

Romowie, gazeta.pl, CC BY 3.0

Diabełek-bengoro, Muzeum Okręgowe, Tarnów, Polska, muzeum.tarnow.pl, CC BY 3.0

Detal wozu cygańskiego, Muzeum Okręgowe, Tarnów, Polska, skanseny.net, CC BY 3.0

Tatarzy

Tatarów polskich do końca XIX w. nazywano Tatarami litewskimi. Zamieszkują teren Rzeczypospolitej od XIV w. Początkowo osiedlili się na Litwie, w okolicach Wilna, Trok, Grodna i Kowna, od XVII w. osiedlali się na terenie Korony (Wołyń i Podole). Inną nazwą określających Tartarów były: Lipki (od tureckiej nazwy Litwy) lub Muślimi. Tatarzy byli potomkami zbiegów ze Złotej Ordy. Witold, Wielki Książę Litewski, chętnie przyjmował ich do służby wojskowej. Powstały odrębne chorągwie tatarskie. W zamian za służbę Tatarzy otrzymywali liczne przywileje, herby i ziemię. W XVII w. było 19 chorągwi tatarskich liczących ponad 2000 osób. Tatarzy chętnie przybywali do Rzeczypospolitej Obojga Narodów ze względu na panującą tutaj tolerancję religijną. W XVI w. było ok. 400 meczetów. Tatarzy brali udział w wielu bitwach po stronie Polski. Sulejman Biegański był adiutantem Tadeusza Kościuszki. W Księstwie Warszawskim także sformowano tatarski szwadron kawalerii. W 1919 r. Tatarzy utworzyli oddział kawalerii, którym w kampanii wrześniowej w 1939 r. dowodził Aleksander Jeljaszewicz. W dwudziestoleciu międzywojennym na terenach Polski mieszkało ok. 7 tys. osób wyznających islam. Początkowo podlegali oni muftiemu z Krymu, jednak w 1925 r. w Wilnie powstał Muzułmański Związek Religijny i muftim został orientalista Jakub Szynkiewicz. Stosunki z państwem polskim regulowała ustawa z 1936 r. W czasie II wojny światowej wielu przedstawicieli tatarskiej inteligencji zostało zabitych. Według Spisu Powszechnego z 2011 r. w Polsce mieszka 1916 Tatarów. Na terenie naszego kraju Tatarzy skupiają się w Muzułmańskim Związku Religijnym (od 1925 r.) i Związku Tatarów Rzeczypospolitej (od 1992 r.). Najwięcej Tatarów mieszka w Gdańsku i na Podlasiu. W dwóch podlaskich wsiach znajdują się drewniane meczety: w Kruszynianach z XVIII w., w Bohonikach z XIX w. oraz [mizary](#). W latach 90. XX w. wybudowano meczet w Gdańsku. W Warszawie jest mizar oraz Centrum Islamskie, a w Białymstoku – dom modlitwy. [Imam](#) i [muezzin](#) wybierani są przez ogólne zebranie członków gminy.

Drewniany meczet w Bohonikach, fot. Kamila Gillmeister, szczęsienacodzien.files.wordpress.com, CC BY-SA 3.0

Tatarzy wyznają islam, ale jest on dość mocno zmieniony wobec oficjalnej doktryny islamu sunnickiego. Tatarzy odprawiają 5 modlitw ale jedynie w piątki oraz w święta. Obowiązkowe pielgrzymki do Mekki są zastąpione pielgrzymowaniem do grobów świętych współwyznawców. Polscy Tatarzy uroczyście obchodzą koniec Ramadanu, tzw. Ramadan Bajram. Modlitwy zaczynają się po wschodzie słońca i trwają do południa, następnie idą odwiedzić mizary. Na zakończenie odbywają się spotkania towarzyskie. Innym ważnym świętem dla polskich Tatarów jest *Mewlud* Bajram, czyli dzień urodzin i śmierci proroka Mahometa (poranne modlitwy w meczetach). *Aszura Bajram* jest świętem szyickim, jednak obchodzonym przez Polskich Tatarów wywodzących się z islamu sunnickiego. *Aszura Bajram* jest obchodzone na pamiątkę śmierci dwóch synów Fatimy, córki Mahometa. Fatima w rozpaczce pomieszała wszystkie potrawy, które miała przygotowane na radosne święto. Na pamiątkę tego wydarzenia gotuje się kompot z nieparzystej ilości owoców. Z kolei *Kurban Bajram* jest Świętem Ofiarowania, obchodzonym na pamiątkę ofiary Abrahama. Święto trwa 4 dni, pierwszego – odprawiane są zbiorowe nabożeństwa, a potem jest składana ofiara z barana lub woła. Mięso ofiarne jest dzielone pomiędzy wszystkich uczestników uroczystości.

Tatarzy polscy mówią po polsku, jedynie językiem liturgii jest arabski. Oryginalny język tatarski (grupa kipczacka języków tureckich) zanikł w Polsce już w XVIII w.

Nabożeństwo w meczecie w Kruszynianach, kruszyniany.pl, CC BY-SA 3.0

Tatarzy z Kresów Wschodnich, fotografia z 1910 r., polityka.pl, CC BY 3.0

Animacja pt. *Wybitni przedstawiciele mniejszości etnicznych*

Źródło: online-skills, licencja: CC BY 3.0.

Szlak tatarski na Podlasiu

Źródło: online-skills, licencja: CC BY 3.0.

Zadania

Ćwiczenie 1

W którym roku uchwalono Ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym?

☐ 2007

☐ 2005

☐ 2006

Ćwiczenie 2

Wskaż, ile mniejszości narodowych zamieszkuje w Polsce zgodnie z *Ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*?

☐ 9

☐ 10

☐ 8

Ćwiczenie 3

W jakim mieście znajduje się jedyny w Polsce cmentarz karaimski?

☐ Białystok

☐ Łódź

☐ Warszawa

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Przyporządkuj religię do mniejszości narodowej.

Tatarzy polscy

islam

Karaimi

karaimizm

Łemkowie

prawosławie lub grekokatolicyzm

Ćwiczenie 6

Które z języków należą do grupy kipczackiej języków tureckich?

☐ karaimski

☐ tatarski

☐ romani

Ćwiczenie 7

Wybierz święta, które są obchodzone przez karaimów.

☐ Święto Ofiarowania

☐ Święto Tygodni

☐ Święto Przaśników

Ćwiczenie 8

Gdzie w Polsce znajdują się najstarsze meczety?

☐ Białystok

☐ Bohoniki

☐ Kruszyniany

Ćwiczenie 9

Ćwiczenie 10

Z której religii wywodzi się karaimizm?

☐ islam

☐ prawosławie

☐ judaizm

Ćwiczenie 11

Która mniejszość została przymusowo wysiedlona w ramach akcji *Wisła*?

☐ Łemkowie

☐ Tatarzy polscy

☐ Karaimi

Ćwiczenie 12

Jak inaczej nazywano Tatarów polskich?

☐ Tatarzy litewscy

☐ Karaimi

☐ Lipki

Ćwiczenie 13

Połącz w pary słowo z odpowiadającą mu definicją.

Mizar

muzułmański cmentarz

Romanipen

kodeks praw znany tylko Romom

Krywulka

ozdoba na szyję, wykonana ze szklanych paciorków, popularna m.in. u Łemkiń

Kienesa

karaimski dom modlitwy

Słownik pojęć

Etnogeneza

proces powstawania, kształtowania i różnicowania się grup etnicznych.

Imam

muzułmański przywódca religijny. Prowadzi modlitwy, uczy religii, udziela ślubów, prowadzi pogrzeby.

Kienesa

inaczej kenesa. Jest to karaimski dom modlitwy.

Mizar

muzułmański cmentarz zlokalizowany na niewielkim wzniesieniu. Groby są otoczone kamieniami.

Muezzin

w islamie jest to mężczyzna, który zwołuje wiernych na modlitwy. W meczecie podczas nabożeństwa odpowiada na modlitwy imama.

Galeria dzieł sztuki

Drewniany meczet w Bohonikach, fot. Kamila Gillmeister, szczescienacodzien.files.wordpress.com, CC BY-SA 3.0

Bibliografia

Joanna Felicja Bilcka, Michał Lubina, Agnieszka Apanasewicz, Antoni Trzmiel, *Litwa, Łotwa i Estonia. Nadbałtyckim szlakiem*, Kraków 2011, s. 110

Encyklopedia PWN w trzech tomach. Tom I, A-I, Warszawa 1999

Encyklopedia PWN w trzech tomach. Tom II, J-PI, Warszawa 1999

Łemkowie, red. Beata Machul-Telus, Warszawa 2013

Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce, informator 2003, opr. Lech M. Nijakowski, Sławomir Łodziński, Warszawa 2003

Słownik etnograficzny. Terminy ogólne, red. Zofia Staszczak, Warszawa 1987

Ananiasz Zajączkowski, *Zarys religii karaimskiej*, Wrocław 2006

Ewa Michna, *Łemkowie. Grupa etnograficzna czy naród?*, Kraków 1995

Grzegorz Pełczyński, *Karaimi Polscy*, Poznań 2004

Jarosław Moklak, *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 1997

Jerzy Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Warszawa 2013

Jerzy Ficowski, *Cyganie polscy. Szkice historyczno-obyczajowe*, Warszawa 1953

Jerzy Ficowski, *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*, Warszawa 1989

Jerzy Ficowski, *Demony cudzego strachu*, Warszawa 1986

Krzysztof Kościelniak, *Muzułmanie polscy. Religia i kultura*, Kraków 2016

Kurasz Irena, *Mniejszość niemiecka na Dolnym Śląsku*, Kraków 2015

Łodziński Sławomir, Warمیńska Katarzyna, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności w 2011 roku*, Warszawa 2016

Małgorzata Misiak, *Łemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*, Wrocław 2006

Miśkiewicz Aleksander, *Tatarzy wierni Polsce. Szkice z dziejów Tatarów polskich z XX wieku*, Gdańsk 2017

Piotr Borawski, Aleksander Dubiński, *Tatarzy polscy. Dziej, obrzędy, legendy, tradycje*, Warszawa 1986

Roman Reinfuss, *Śladami Łemków*, Warszawa 1990

Szymańska Agnieszka, Hess Agnieszka, *Mniejszości narodowe, etniczne i religijne w przekazie mediów*, Kraków 2014

Szymon Szyszman, *Karaimizm. Historia i doktryna*, Wrocław 2005

Strony internetowe:

www.culture.pl

www.inne-jezyki.amu.edu.pl/Frontend/

www.jednizwielu.pl

www.karaimi.org

www.lemkounion.republika.pl

www.mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6481,Podstawowe-prawa.html

www.muzeum.tarnow.pl

www.romowie.com

www.romuzeum.pl

www.stat.gov.pl

www.stowarzyszenielemkow.pl

www.web.archive.org/web/20111105191202/http://www.trybunal.gov.pl/Wiadom/Komunikaty/20031003/20031003.pdf

www.sjp.pwn.pl